Katib Çelebi

Yazan: Prof. M. Tayyib Gökbilgin

. . .

Bizde 300 sene evvel modern zihniyeti temsil eden mütefekkir bir Türk sıfatile , tarihin bir hatırası ve yadigarı olarak intikal eden Katib Çelebi ve eserleri için yapılacak gayret ve himmetler kadar, onun hatırasına saygı ve bu hususta geniş bir anlayış göstermek meselesi de mühim bir keyfiyet olsa gerektir.

. . .

Vefatının yıldönümü olan 6 ekim 1957 de 300 üncü senesini idrak edeceğimiz ve 6 aralıkta da memleketçe buna dair törenler yapacağımız Katib Çelebi, her devirde takdir görmüş ve hakkında çok sitayişkar şeyler yazılmış bir Türk alimidir.

Vekayi - ül - fudala müellifi, XVIII. asrın birinci yarısında, onu, müstakbel nesillere "Kan - ı gevher - i irfan ve gevher - i kan - ı ekvan" olarak tanıttığı gibi, Muallim Naci mehrum da, geçen asrın sonlarında, "Osmanlıların medarı iftiharı olan Müellif-i Hakim" diyerek vasıflandırmış ve kalem erbabı arasında onun bir ikincisi gelmemiştir hükmünü vermiştir. Gerçekten, Katib Çelebide, bir çok cihetlerden üstün değerler görmek mümkündür. Onun, zamanına göre, ileri bir görüş taşıdığı, ilimde batı metodunu benimsediği ve artık yeni ve mühim ilerlemeler kaydeden garp ilmi ile temasa geçmek istediği bilinmektedir. Altmış seneyi bulmayan ve pek uzun sayılamıyacak ömrünü, daha ziyade bir otodidakt sıfatile, ilme ve tetebbua hasretmiş ve bir çok telif eserler vücude getirmiştir. Bilindiği gibi, eserlerinin çoğu tarih ve coğrafya sahasındadır. Bunlar içinde "Takvimüttevarih"i orijinal ve pek faydalı bir eser olmuş, geçen asır başlarında büyük bir Osmanlı tarihi yazan Hammer'e "Katib Çelebinin bu takvimi eseri mevcud olmasaydı Osmanlı tarihini yazmaya teşebbüs edecek müverrih çok defa zulmet içinde kalacaktı" dedirtmişti. Keza, esas itibarile coğrafyaya dair olan meşhur eseri "Cihannüma" ilk dikkati çeken ve üzerinde durulan bir eser olmuştur. XVIII. asır birinci yarısında bizde matbaa kurulup da faydalı eserler basılmaya başladığı zaman bunların başında Cihannüma hatıra gelmiş ve hatta Takvimüttevarihten evvel basılmıştı. Bu eser o zamanki Türk cemiyetinde o kadar müsbet bir tesir bırakmış ve bu nevi ilimlerin yayılmasına karşı duyulan iştiyak o derece büyük olmuştu ki, neşrin hitamında, İbrahim Müteferrika, onu Şeyhülislam Damad zade Şeyh Ahmet Efendiye takdim ettiği vakit, onun, bütün memleketleri ve " mülük-ü alemin kemiyet ve keyfiyetini" ihtiva edecek ve Cihannümaya ikinci cild olacak bir eserin tertib ve tab'ına teşvik eylemesi ve ilmin terakkisindeki hakiki sebeb ve şartları böylece takdir etmesi buna bir delildir.

Fakat, Katib Çelebiyi en fazla tanıtan, onu Avrupa ilim muhitlerince de ötedenberi meşhur ve popüler yapan eseri "Keşfüzzünun" dur ve bu eser, Katib Çelebinin yirmi senelik devamlı çalışmasının bir mahsulü olmuştur. 300 kadar ilim ve fennin konu ve gayelerini tarif ve izahlarla açıklayan, bilhassa mukaddemesindeki ilmi mütaleaları herkes için istifadeli bulunan

bu bibliyografik eser, ilim aleminde hiç elden düşmiyen, şarka ve şarkiyata aid tetebbularla meşgul herkesin kütübhanesinde en mutena bir mevkii haiz emsalsiz bir telif, adeta bir hazinedir. Bu yüzdendir ki, 40 sene kadar evvel Türk ilim hayatının mümtaz şahsiyetlerinden olan ve bir aralık Meclisi Vükelaya da giren Ata Bey merhum, onun hakkında, "Katib Çelebi gibi on, on beş alim yetişebilmiş olsaydı bugün ilmi terakkiler mevzuunda hayli ileride bulunurduk" hükmünü vermişti. Bunu bir mübalağa saymamak lazımdır her halde...

O, bundan başka, cemiyet hayatının muhtelif hadiselerini ele alarak bunları tenkidi bir şekilde tahlil etmiş, bilhassa "Mizan-ül-hak fi ihtiyar-ül-hak" ve "Düsturül-amel" gibi eserlerile, devrin geri zihniyetine karşı ileri bir görüşü müdafaa ederek bu yolda bir mücadele açmış ve bu hareketi ile, bazılarına göre, liberal bir zihniyeti temsil etmiş ve bilhassa memlekette kanunun hakim olması fikrini savunmuştur.

İşte, kısaca portresini ve en mühim eserlerinin şemasını çizdiğimiz bu Türk mütefekkiri, Avrupalılarca aynı zamanda Hacı Halife namı ile maruf olan, Katib Çelebi, 27 zilhicce 1067 de (6 ekim 1957) hayata İstanbul'da gözlerini yummuş, eserleri ile birlikte tarihe intikal etmişti. Türk Tarih Kurumu bu yıldönümünü bu ilim adamı ve mütefekkirin ehemmiyeti ile mütenasib bir şekilde anmak hususunda organlarından biri olan yeni çağ kolunca, geçen kasım ayında bir karar almış, bu maksadla bir hazırlık komitesi kurmuş ve iki ay evvelki genel kurulu da hazırlıkları hızlandıracak tedbirleri düşünmüştü.

Bu senenin sonbaharında bütün memlekete şamil, anma törenleri tertiblenmesi hususundaki hazırlıkların başında, Katib Çelebinin ve eserlerinin, bugünün ışığı altında, yeni bir tahlil ve tenkide tabi tutulmak suretile otoritelerimizin hazırladıkları etüdlerden mürekkeb bir armağan kitabının neşri gelmektedir.

Diğer taraftan, İstanbul Üniversitesi ve bilhassa onun bu saha ile ilgili kolu olan Edebiyat Fakültesi de, Türk ilminin ve cemiyetinin bugünkü bir mümessil ve vekili sıfatile bu töreni açmayı, müteakıb seneyi, alakadarlar arasında, Katib Çelebi senesi olarak vasıflandırmayı kararlaştırdı ve kendi cephesinden de çalışmaya başladı. Bu sayede üniversitelerimiz ve ilim müesseselerimizin hususi dikkat ve alakası, faaliyeti bu nokta üzerinde de teksif edilmiş bulunmaktadır. Bu vesile ile, onun eserlerinden, hiç olmazsa bir tanesinin yeniden neşir sahasına konmasını gönül çok arzu ederdi. Fakat,Türk Tarih Kurumu Katib Çelebinin tek nüsha olarak kütübhanelerimizden birini tezyin eden çok mühim bir eserini, "Süllemülvüsul ila tabakatülfühul" adlı biyografik eserinin neşrini ön plana almakla beraber, maatteessüf basılmasına imkan bulamamıştır. Maamafih bu husustaki hazırlıkları yapmak üzere yetkilileri vazifelendirmiştir. Bunun, ileride, meydana gelmesi icab ve temenni edilen "Katib Çelebi külliyatı" serisinin ilk sayısını teşkil etmesi ümid olunabilir. Gene bu tören münasebet ile, İstanbul ve Ankarada, onun eserlerinden ve eserleri etrafındaki neşriyattan mürekkeb sergiler açılması ve onun bir portresini taşıyan bir hatıra pulu serisinin çıkartılması da kararlaşmıştır ve bu hareketler, bu hadiseyi manalandıracak, daha geniş mikyasta Türk cemiyetine mal edecek birer tezahürlerdir.

Ancak, Katib Çelebinin Vefa civarındaki mezarı, bugünkü imar hareketlerinde feda edilmiyerek muhafazasının teminat altına alınıp alınmaması, hatta daha fazla bir itinaya mazhar olup olmaması, bugün, en büyük bir endişe konusudur.

Bize, 300 sene evvel modern zihniyeti temsil eden mütefekkir bir Türk sıfatile, tarihin bir hatırası ve yadigarı olarak intikal eden Katib Çelebi ve eserleri için yapılacak gayret ve himmetler kadar, onun hatırasına saygı ve bu hususta geniş bir anlayış göstermek meselesi de

mühim bir keyfiyet olsa gerektir.